Потреби і виклики у царині соціальної реінтеграції молоді з досвідом інституційного або альтернативного сімейного догляду під час війни

Полісі-бріф за результатами дослідження

Матеріал створено ГО АЦ «Соціоконсалтинг» за підтримки Фонду «Аскольд і Дір», що адмініструється ICAP Єднання в межах проєкту «Сильне громадянське суспільство України – рушій реформ і демократії» за фінансування Норвегії та Швеції. Зміст звіту є відповідальністю ГО АЦ «Соціоконсалтинг» та не є відображенням поглядів урядів Норвегії, Швеції або ICAP Єднання

ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ініційовано Державною службою України у справах дітей. Його метою стала оцінка потреб молодих людей, які мають досвід перебування в інституційних закладах або альтернативних формах сімейного виховання, а також визначення обсягу підтримки, необхідної для їхньої успішної адаптації, соціальної інтеграції та реінтеграції в життя територіальних громад в умовах повномасштабної війни.

Це дослідження є складовою заходів, передбачених Операційним планом на 2024–2026 роки з реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні, затвердженим Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1201-р від 26 листопада 2024 року, результати якого покликані сприяти формуванню ефективної державної політики та вдосконаленню механізмів підтримки молоді під час переходу до самостійного життя в громаді.

Емпірична база дослідження:

- онлайн опитування 148 випускників інституційних закладів/ПС/ДБСТ, які вже живуть самостійно впродовж одного – п’яти років;
- 6 фокус-груп з випускниками, прийомними батьками/батьками-вихователями та фахівцями, які працюють з випускниками;
- 15 глибинних інтерв’ю з експертами.

Період збору соціологічних даних: лютий – травень 2026 р.

КЛЮЧОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перехід до самостійного життя залишається одним із найбільш вразливих етапів для молоді з досвідом інституційного або альтернативного сімейного догляду. За результатами дослідження, 80% опитаних молодих людей зіткнулися із серйозними труднощами після виходу із зазначених форм догляду. Експертні оцінки підтверджують, що чинна система підтримки не забезпечує достатньої підготовки до самостійного життя та не гарантує належного супроводу в період адаптації.

Найбільш гострі виклики зосереджені у сферах забезпечення житлом, освіти, працевлаштування, розвитку життєвих навичок, психологічного благополуччя та доступу до соціальної підтримки.

Системні виклики переходу до самостійного життя молоді з досвідом інституційного або альтернативного сімейного догляду

Забезпечення житлом

Житлова проблема є ключовим бар'єром для успішної соціальної реінтеграції молоді з досвідом інституційного або альтернативного сімейного догляду. Лише 3% опитаних мають власне або успадковане житло, тоді як для більшості оренда житла є фінансово недоступною через нестабільні доходи або відсутність роботи.

Чинні механізми державної підтримки не забезпечують реального доступу до житла. Призупинення виплати державної субвенції на придбання житла, дефіцит соціального житлового фонду та невідповідність попередніх програм ринковим умовам суттєво обмежують можливості молоді розпочати самостійне життя. Додатковим викликом є ситуації, коли молоді люди формально мають житлові права, але фактично не можуть скористатися ними через непридатність житла або небезпечне сімейне середовище.

Освіта

Освітня траєкторія молоді після виходу з інституційних закладів часто визначається не її здібностями та професійними інтересами, а наявністю доступного місця проживання та організаційними можливостями системи.

Дослідження засвідчує обмежені можливості для свідомого професійного вибору, недостатню академічну підготовку для вступу до закладів вищої освіти та складнощі з доступом до пільгових механізмів вступу. Водночас молодь нерідко стикається зі стигматизацією та упередженим ставленням у закладах освіти. Особливо вразливим є перехідний період після вступу (перший-другий місяці), коли відсутність фінансової підтримки на початку навчання посилює ризики матеріальної незахищеності.

Працевлаштування

Попри наявність законодавчих гарантій щодо підтримки працевлаштування, перехід від освіти до ринку праці для цієї категорії молоді залишається складним і недостатньо підтриманим.

Серед основних бар'єрів — невідповідність отриманих професій сучасним потребам ринку праці, недостатній рівень практичної підготовки та дефіцит навичок, необхідних для успішної трудової адаптації. Значна частина молоді не поінформована про свої права та доступні механізми підтримки, що знижує ефективність існуючих державних гарантій. Нагальною проблемою є також упереджене ставлення роботодавців до осіб із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Психологічний стан

Результати дослідження свідчать про високий рівень психологічної вразливості молоді після виходу у самостійне життя. Лише третина опитаних вважає себе адаптованою до життя в громаді.

Найбільш поширеними викликами є, за відповідями молоді, невпевненість у майбутньому (38%), незадоволеність поточною життєвою ситуацією (32%), брак знань щодо поведінки у складних життєвих ситуаціях (24%), проблеми з комунікацією (24%), відчуття

самотності (19%). Це вказує на потребу в довготривалій психологічній підтримці як складовій процесу соціальної реінтеграції.

Життєві навички

Брак практичних навичок самостійного життя залишається одним із найпоширеніших наслідків інституційного виховання. Особливо гостро ця проблема проявляється серед випускників інституційних закладів (88% стикалися з нею) порівняно з молоддю, яка виховувалася в прийомних сім'ях або дитячих будинках сімейного типу (44%).

Найбільші труднощі пов'язані з фінансовою грамотністю, управлінням особистим бюджетом, оформленням документів, побутовою самостійністю та здатністю приймати повсякденні життєві рішення. Недостатність цих компетенцій підвищує ризики потрапляння в боргові зобов'язання, шахрайські схеми та інші складні життєві обставини.

Соціальна підтримка

Система соціальної підтримки молоді після виходу з інституційного або альтернативного сімейного догляду залишається фрагментованою та недостатньо орієнтованою на результат.

Відсутність безперервного супроводу призводить до того, що молода людина фактично залишається сам на сам із накопиченими проблемами одразу після досягнення повноліття. Нагальною є потреба у впровадженні моделі кейс-менеджменту та визначенні відповідального фахівця, який супроводжуватиме процес переходу до самостійного життя до моменту досягнення стійкої соціальної адаптації.

Вплив війни та децентралізації

Вплив війни

Повномасштабна війна стала додатковим фактором вразливості для молоді з досвідом інституційного або альтернативного сімейного догляду. Переважна більшість опитаної молоді (85%) відзначає суттєвий вплив війни на власне життя — від втрати близьких людей і вимушеного переміщення до руйнування життєвих планів та погіршення психологічного стану.

Одночасно війна посилила навантаження на систему соціальної підтримки, обмеживши її ресурсні можливості та знизивши спроможність забезпечувати індивідуалізований супровід молоді у процесі соціальної адаптації.

Вплив децентралізації

Вплив реформи децентралізації на систему підтримки молоді є неоднорідним та значною мірою залежить від інституційної спроможності конкретної громади.

У громадах, де соціальна сфера визначена одним із пріоритетів розвитку, доступність підтримки та соціальних послуг покращилася. Водночас у частині територіальних громад, особливо сільських і селищних, відбулося скорочення або фактична втрата раніше доступних механізмів допомоги через дефіцит фінансових ресурсів, кадровий голод та недостатню увагу до розвитку соціальних послуг. Додатковим стримувальним фактором залишається відсутність чітких механізмів реалізації повноважень органів місцевого самоврядування щодо забезпечення соціальної реінтеграції цієї категорії молоді.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для подолання окреслених викликів необхідні скоординовані рішення на національному та місцевому рівнях. Саме тому за результатами дослідження було підготовлено рекомендації, спрямовані на формування цілісної системи підтримки молоді на етапі переходу до самостійного життя та соціальної реінтеграції.

У сфері житлової політики

- Адвокатувати відновлення виплати державної субвенції на житло, можливо на умовах часткового співфінансування з боку місцевого бюджету.
- За відсутності передумов для суттєвого збільшення розміру державної субвенції на придбання житла, пріоритетом має стати адаптація умов її використання до реалій ринку нерухомості. Для цього доцільно розширити перелік доступних варіантів житла шляхом пом'якшення вимог до його площі та комплектації, а також дозволити використання коштів для інвестування в об'єкти житлового будівництва. Такий підхід (за умов належного контролю за використанням коштів) сприятиме більш повній реалізації житлових прав молоді з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У сфері освіти та працевлаштування

- Передбачити обов'язкове проведення індивідуальної профорієнтаційної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, починаючи не пізніше ніж за два роки до вибуття з інституційного закладу або сімейної форми виховання. До такої роботи доцільно залучати фахівців центрів зайнятості та центрів соціальних служб, а результати профорієнтації враховувати під час формування індивідуального плану підготовки дитини до самостійного життя.
- Забезпечити міжвідомчу взаємодію між службами у справах дітей, закладами освіти, центрами зайнятості та суб'єктами надання соціальних послуг під час підготовки дітей до самостійного життя та професійного самовизначення.
- Посилити роль служб у справах дітей у забезпеченні врахування думки дитини під час визначення та вибору майбутньої професії відповідно до найкращих інтересів дитини.
- Розширити можливості працевлаштування молоді з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом запровадження державних стимулів для роботодавців, які надають їм перше робоче місце. Такими стимулами можуть бути компенсація частини витрат на оплату праці або єдиного соціального внеску протягом адаптаційного періоду.
- Забезпечити обов'язкове інформування випускників про їхні права, пільги та гарантії у сферах освіти, працевлаштування та соціального захисту. Таке інформування має здійснюватися до виходу у самостійне життя та супроводжуватися наданням практичних

консультацій щодо вступу до закладів освіти, пошуку роботи, оформлення документів і отримання передбачених законом видів підтримки.

У сфері підготовки до самостійного життя

- Запровадити та масштабувати практикоорієнтовані програми підготовки до самостійного життя для підлітків, які перебувають в інституційних закладах. Такі програми мають передбачати тимчасове проживання в умовах, максимально наближених до самостійного життя, та набуття практичних навичок ведення побуту, управління особистими фінансами, користування державними та комунальними сервісами. Для забезпечення ефективності підготовка має відбуватися поза межами інституційного середовища.
- Розробити та впровадити єдині методичні підходи до формування життєвих компетентностей дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, із врахуванням індивідуальних потреб дитини та результатів оцінювання її потреб.
- Створити єдиний державний цифровий ресурс (мобільний застосунок або чат-бот) для молоді з досвідом інституційного чи альтернативного сімейного догляду, який міститиме актуальну інформацію про передбачені законодавством пільги, виплати, житлові програми та соціальні послуги, а також покрокові алгоритми їх отримання. Доцільно також включити практичні рекомендації щодо оренди житла, працевлаштування, захисту трудових прав, взаємодії з державними установами та вирішення типових проблем, які виникають на початку самостійного життя.
- Забезпечити проведення оцінювання потреб дитини та планування заходів підготовки до самостійного життя із застосуванням механізмів ведення випадку та координації соціальної підтримки, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2026 № 64.

У сфері соціальних послуг та психоемоційної підтримки

- Розробити та затвердити підзаконний нормативно-правовий акт, який визначатиме механізм реалізації органами місцевого самоврядування повноважень щодо соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та соціальної реінтеграції молоді з їх числа.
- Оновити Державний стандарт соціальної послуги соціальної інтеграції та реінтеграції, поширивши його дію на молодь, яка вибуває як з інституційних закладів, так і з прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.
- Забезпечити застосування механізмів ведення випадку та міжвідомчої взаємодії під час організації соціальної підтримки молодих осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
- Запровадити обов’язкову ініціювання із боку соціальних менеджерів громад, ЦНСП або ФСР щодо соціального супроводу молоді протягом щонайменше першого року після

вибуття з інституційного закладу, прийомної сім'ї або ДБСТ із можливістю продовження підтримки залежно від індивідуальних потреб.

- Переглянути підходи до надання послуг соціальної інтеграції та соціального супроводу, забезпечивши проактивну роботу з молоддю та орієнтацію на досягнення конкретних результатів у сферах житла, освіти, працевлаштування та соціальної адаптації.
- Розширити практику закупівлі послуг соціальної інтеграції та соціального супроводу через механізм соціального замовлення у громадських та благодійних організацій, які мають досвід роботи з цією категорією молоді.
- Розглянути можливість нормативного врегулювання та фінансування послуг супроводу, які можуть надавати прийомні батьки та батьки-вихователі після вибуття молодої людини із сімейних форм виховання.
- Внести зміни до законодавства, які дозволять молодим людям у разі потреби продовжувати проживання у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу після досягнення повноліття.
- Посилити моніторинг умов проживання та дотримання прав дітей у прийомних сім'ях і дитячих будинках сімейного типу, зокрема шляхом удосконалення механізмів контролю та зворотного зв'язку з дітьми.
- Забезпечити доступ молоді до психологічного консультування, кризової підтримки та програм взаємодопомоги за принципом «рівний-рівному».
- Розширити практику наставництва та забезпечити можливість продовження наставницької підтримки після досягнення молодою людиною повноліття.
- Забезпечити безперервність психологічної підтримки дітей та молодих осіб після вибуття із закладів інституційного догляду, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу шляхом організації надання соціальних послуг відповідно до індивідуальних потреб.
- Забезпечити визначення відповідального фахівця за координацію соціальної підтримки молодої особи на етапі переходу до самостійного життя та соціальної адаптації.

У сфері цифрової підтримки та супроводу молоді

- Створити в межах Єдиної інформаційної системи соціальної сфери цифровий кабінет молодої людини з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, який забезпечуватиме доступ до інформації про житлові права, соціальні виплати, доступні послуги та контакти відповідального кейс-менеджера, а також сприятиме координації роботи всіх суб'єктів соціального супроводу.
- Передбачити функціонал для обміну інформацією через електронний кабінет між суб'єктами соціального супроводу.